

J A U M E R I E R A I S A N S
LA INVENCIO
LITERARIA DE
SANT PERE PASQUAL

i en algun lloc del món la figura de sant Pere Pasqual no necessita presentació, aquest lloc és la ciutat de València. Ací, en el carrer del Portal de Valldigna, hi ha (o hi havia) una casa amb una inscripció moderna que expressa que hi nasqué; ací, des de fa dos-cents anys, hi ha una estàtua pública que el recorda, precisament amb un llibre a la mà; ací hi ha una parròquia que el té per titular; ací han estat publicades biografies, goigs, panegírics i discursos sobre sant Pere Pasqual..., però ací no s'han publicat mai les seves obres.

La publicació de les obres atribuïdes a sant Pere Pasqual, valencià, mercedari, bisbe de Jaén i màrtir, és un *desideratum* que expressen tots els oradors que, a València, parlen del sant. En aquest segle nostre, però, a València no han arribat a publicar-se ni totes les seves obres, ni una, ni cap.

En principi, una tal edició no sembla pas que hagi de ser gaire difícil: el P. Pedro Armengol Valenzuela, general dels mercedaris, entre els anys 1905 i 1908 va ser capaç d'editar a Roma, aparentment ell tot sol, quatre volums amb totes les obres del sant, tant en valencià (que ell en deia "lemosín") com en castellà, i no solament en els idiomes originals, sinó també en traducció llatina, cosa que encara té més mèrit⁽¹⁾. I quatre anys abans, el mateix P. Valenzuela ja havia publicat un llibre de més de 500 pàgines tractant extensament tots els punts tinguts per segurs i per probables en la vida i en les obres del sant valencià i mercedari⁽²⁾. Aparentment, doncs, el treball informatiu previ a una nova edició sembla que ja està tot fet.

La realitat, però, és molt diferent. La realitat és que les introduccions que el P. Valenzuela redactà per a cada volum, i la seva mateixa Vida del sant, estan tan plenes de punts no ben aclarits, afirmacions incontrolables, deduccions forçades i suposicions gratuïtes, que es fa molt difícil d'acceptar-ho tot en línies

(*) Text anotat de la conferència pronunciada el 20 de gener de 1984 al Saló d'Actes de la Facultat de Filologia de la Universitat de València, dins el "I Cicle de Conferències de Llengua i Literatura Catalanes".

(1) P. Fr. Pedro Armengol Valenzuela, *Obras de S. Pedro Pascual, mártir, obispo de Jaén y religioso de la Merced, en su lengua original, con la traducción latina y algunas anotaciones*, 4 vol., Roma 1905-1908.

(2) Pedro Armengol Valenzuela, *Vida de S. Pedro Pascual, religioso de la Merced, obispo de Jaén y mártir glorioso de Cristo*, Roma 1901.

generals, ni de vegades com a punt de partida. I quan intentes d'anar a les fonts per controlar almenys les dades bàsiques, i comences a manejar la bibliografia sobre sant Pere Pasqual, et trobes en una mena de mar sense fons on no hi ha manera humana d'orientar-se, i les perplexitats augmenten fins a tal extrem que més tard o més d'hora acabes cedint a la temptació de donar-ho tot per bo i deixar-ho córrer. Que ho diguin, sinó, els qui han intentat endinsar-se en aquesta qüestió. Jo mateix no m'avergonyeixo de confessar que, descoratjat, tres o quatre vegades he abandonat l'estudi d'aquestes obres, deixant-ho sempre per a més endavant, per a quan tingués més temps (en realitat era una excusa), fins que he decidit no deixar-ho de la mà fins al final, i fondre d'una vegada tots els dubtes.

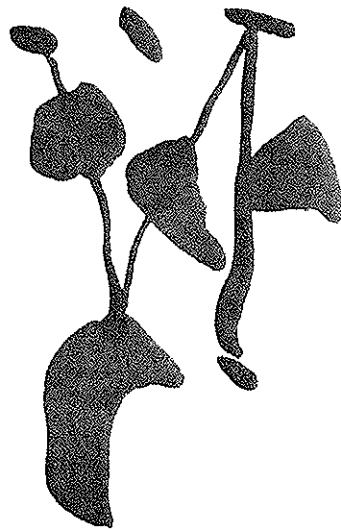
El Director del Departament de Lingüística Valenciana d'aquesta Universitat, que m'honora amb la seva amistat, sabent que jo havia gastat moltes hores estudiant la figura i les obres de sant Pere Pasqual, i que havia arribat en alguna conclusió important sobre les obres catalanes que li són atribuïdes, va demanar-me que volgués avui exposar el resultat de les meves investigacions; cosa que faré amb molt de gust.

Però també amb bastant de disgust, perquè no és gens agradable, almenys per a mi, haver de desacreditar ara, públicament, un mite i una glòria valenciana. Però si vull complir dignament l'encàrrec que se m'ha fet, no em toca més remei que desenganyar-vos obertament i definitivament a vosaltres, valencians, demostrant, crec que amb arguments convincents, que sant Pere Pasqual, valencià, mercedari, bisbe de Jaén i màrtir, no ha existit mai; o, més ben dit, que el suposat sant és fruit de la invenció d'un falsari del segle XVII; i, correlativament, que les obres que li són atribuïdes no són seves, naturalment, i, a més, no tenen res de valencianes.

Vida i obra estan molt lligades en qualsevol autor, fins i tot si aquest autor ara demostrem que no ha existit. Si estudiem la figura, ens interessaran també les obres; i si ens interessen les obres, no ens podem desentendre del personatge. La cosa que ara centrarà la nostra atenció, però, no és tant la figura històrica del suposat sant Pere Pasqual com les seves obres. Sigui quina sigui la realitat històrica del suposat sant, les obres són i seran per elles mateixes dignes d'estudi, tant si demostrem que són anònimes com si donem per bona l'atribució tradicional.

Sense més preàmbuls, doncs, dono per conegudes de tothom les dades biogràfiques del suposat sant Pere Pasqual que es troben a tots els diccionaris i enciclopèdies, i passaré a exposar el punt principal de la meua conferència: quins motius hi ha per atribuir a sant Pere Pasqual les obres que comunament se li atribueixen.

* * *

Fins avui, les obres en llengua catalana que han estat atribuïdes a sant Pere Pasqual són les cinc següents:

El *Llibre del Bisbe de Jaén* (o *Bíblia Parva*);
la *Disputa del Bisbe de Jaén contra los jueus*;
el *Llibre de Gamaliel*;
les sis *Històries i Contemplacions*; i
La Destrucció de Jerusalem.

Totes, llevat de la primera, foren impreses pel P. Valenzuela a Roma els anys 1905 i 1907. Passem, doncs, a l'anàlisi i a la discussió de les raons que hi ha per atribuir cadascuna d'aquestes obres a sant Pere Pasqual. Comencem per la darrera, *La Destrucció de Jerusalem*, que cronològicament és també la darrera que li ha estat atribuïda.

La Destrucció de Jerusalem és una narració llegendària piadosa que conta l'ocasió miraculosa que mogué l'emperador Vespasià a invadir Judea i destruir Jerusalem en venjança per la mort de Jesucrist, iniquament portada a terme pels jueus i per Pilat.

Aquesta narració, rigorosament anònima en tots els manuscrits i versions, al segle passat ja havia estat objecte d'estudi per part dels filòlegs romanistes. L'any 1857 Pròsper de Bofarull n'havia fet imprimir una versió del segle XV.⁽³⁾ L'any 1874 Pascual de Gayangos n'enllistà dos incunables, en castellà i en portuguès, entre els llibres de cavalleries⁽⁴⁾. L'any 1875 Paul Meyer va descriure'n una versió llenguadociana del segle XV i afirmà que la catalana impresa per Bofarull depenia d'aquesta versió llenguadociana;⁽⁵⁾ finalment, l'any 1897, Alfred Morel-Fatio en tornava a parlar en el seu resum de Literatura Catalana, considerant-la, òbviament, com una obra anònima, i adherint-se a l'opinió de Paul Meyer sobre la precedència de la versió llenguadociana sobre la catalana⁽⁶⁾.

Estant així les coses, heus ací que l'any 1905 el P. Pedro Armengol Valenzuela incloua *La Destrucció de Jerusalem* dins el primer volum de les obres de sant Pere Pasqual. La cosa és encara més sorprenent si tenim en compte que quatre anys abans el mateix P. Valenzuela havia publicat el volum de més de 500 pàgines sobre la vida i les obres del suposat sant mercedari sense mencionar gens *La Destrucció de Jerusalem*. ¿Què havia passat, entre 1901 i 1905, perquè la producció del sant bisbe de Jaén augmentés en una altra obra, fins aleshores tinguda pels filòlegs com a anònima i fins aleshores ignorada pels mateixos pageniristes del pretès bisbe mercedari?

Molt senzill: tot recollint dades sobre les obres que volia editar, el P. Valenzuela havia tingut coneixement de l'existència d'un incunable on hi havia *La Destrucció de Jerusalem* posada a continuació d'altres obres catalanes, igualment anònimes, però que ell creia i volia fer creure que havien estat escrites per sant Pere Pasqual. Endut per la seva fal·lera d'augmentar les glòries mercedà-

(3) *Documentos literarios en antigua lengua catalana (Siglos XIV y XV)*, Barcelona 1857, pàg. 9-52.

(4) *Pascual de Gayangos, Libros de Caballerías*, Madrid 1874, pàg. LXXIII.

(5) *P. Meyer, Notice du manuscrit de la Bibliothèque Nationale, fonds fr. 25415, contenant divers ouvrages en provençal*, "Bulletin de la Société des Anciens Textes Français" 1, Paris 1875, pàg. 50-82.

(6) *Alfred Morel-Fatio, Katalanische Litteratur*, Estrasburg 1897, pàg. 88.

ries, el P. Valenzuela, a falta d'arguments positius i objectius, no es féu cap es-
crúpol d'expressar la hipòtesi gratuïta i fantasiosa que l'impressor d'aquell in-
cunable anònim sabia que totes les obres allí impreses tenien el mateix autor.
Naturalment, d'entrada matisà la seva afirmació amb l'adverbi "probablement",
però unes quantes pàgines més endavant, després d'haver formulat la seva
convicció personal que totes les obres anònimes que editava procedien d'un ma-
teix autor, expressa, amb tot l'aplom, que "lo expuesto en el capítulo anterior
basta para inferir con seguridad que los opúsculos de que tratamos son obras
auténticas de san Pedro Pasqual".⁽⁷⁾

La competència filològica del P. Valenzuela era tan escassa, per no dir nul·la,
que ni tan sols menciona l'existència de les versions llenguadociana, francesa,
castellana i portuguesa de *La Destrucció de Jerusalem*, ni diu res de l'opinió
de Paul Meyer sobre la derivació de la versió catalana respecte de la llenguadociana.

Deixant ara a part les impressions subjectives, tant les del P. Valenzuela com
les nostres, tenim que l'única dada objectiva que podria fer pensar que *La Des-
trucció de Jerusalem* té el mateix autor que les obres que més endavant analitza-
rem és el fet que en una edició incunable van juntes. Però des del moment que
hi ha manuscrits de *La Destrucció de Jerusalem* que la presenten isolada (i po-
dem citar el número 155 de Ripoll i els números 710 i 991 de la Biblioteca de
Catalunya), i manuscrits amb aquelles altres obres on no van acompanyades de
La Destrucció de Jerusalem, automàticament desapareix l'únic motiu vàlid per
plantejar la hipòtesi que tot el conjunt pugui tenir el mateix autor. Amb el ben
entès que, encara que poguéssim suposar que l'autor de totes aquestes obres és
el mateix, encara seriem ben lluny de poder identificar aquest autor amb un per-
sonatge del segle XIII, com és el suposat sant Pere Pasqual, perquè els manus-
crits de què ara parlem, a més de presentar-les anònimes, són del segle XV.

Com que és històricament cert i comprovable que *La Destrucció de Jerusalem*
sempre i arreu apareix i havia estat tinguda per anònima fins que el P. Valen-
zuela, sense cap raó científica, l'atribuí a sant Pere Pasqual, hem de concloure
que la voluntat del P. Valenzuela és l'única raó que fins avui s'ha expressat per
considerar *La Destrucció de Jerusalem* com a obra de sant Pere Pasqual. I aquesta
voluntat, sense voler ofendre ningú, no és cap argument ni té cap valor filològic.

Descartada, doncs, *La Destrucció de Jerusalem* com a obra de sant Pere Pas-
qual, continuem l'anàlisi i la discussió dels motius i raons que s'han adduït per
atribuir-li el *Llibre de Gamaliel* i les sis *Històries i Contemplacions*.

El *Llibre de Gamaliel* és un relat del procés i de la passió de Jesucrist que es
diu posat per escrit per uns personatges que es diuen testimonis presencials: el
savi jueu Gamaliel, Nicodemus, suposat nebot seu, i Josep d'Arimatea, deixe-
ble secret de Jesús. N'hi ha versió francesa, llenguadociana, catalana i castella-
na, aquesta darrera derivada de la catalana. El text català avui podem llegir-lo

(7) Valenzuela, *Obras cit.*, vol.
I, Roma 1905, pàg. XLI.

en un manuscrit del segle XV, en una edició incunable i en una de cap a 1510, i en una còpia del segle XVIII feta sobre un manuscrit del segle XV avui perdut.

Les sis *Històries i Contemplacions* són un conjunt de narracions piadoses basades en episodis evangèlics, independents entre elles però alhora enllaçades temàticament. Comencen amb una Vida de Llätzer i de les seves germanes santa Marta i santa Maria Magdalena; continuen amb el parlament de comiat que tingueren Jesús i la Verge Maria el dimecres sant; segueix la història llegendària de la Corona d'Espines abans, durant i després de la passió de Jesucrist; continuen amb la història novel·lada del Bon Lladre, germà de llet de Jesucrist; l'episodi de la mort dels sants Innocents i l'intent de llurs mares de fer-los ressuscitar per Jesucrist; i acaben amb la narració de les visions profètiques que tingué sant Joan Baptista les tres vegades que exclamà "Ecce Agnus Dei". No se'n coneix més text que el català —i el castellà, que n'és traducció— el qual es troba en cinc manuscrits del segle XV i en aquella mateixa edició incunable del *Llibre de Gamaliel* (en la subsegüent de cap a 1510 no, perquè és mutilat l'únic exemplar conegut).

El primer erudit que va connectar totes aquestes narracions evangèliques anònimes amb sant Pere Pasqual fou el valencià Francesc Pérez Bayer en una nota a l'edició de la *Biblioteca Hispana Vetus* de Nicolás Antonio⁽⁸⁾. Fent labor de bibliògraf, Pérez Bayer indicà l'existència a la Biblioteca Vaticana, fons Regiense llatí número 2056, d'un manuscrit amb el text del *Llibre del Bisbe de Jaén*, a continuació del qual hi havia copiades les sis *Històries i Contemplacions* i el *Llibre de Gamaliel*, sense indicació d'autor. El to popular del llenguatge que tenen totes aquestes obres mogué Pérez Bayer, insisteixo, fent obra de bibliògraf, a expressar, amb molta reserva, que potser tenien el mateix autor: "quasi ab eodem auctore profecta", diu exactament. Si Pérez Bayer hagués sabut que existien almenys onze manuscrits més del *Llibre del Bisbe de Jaén* que no tenen copiats a continuació ni el *Llibre de Gamaliel* ni les *Històries i Contemplacions*; i, inversament, que hi ha quatre manuscrits de les *Històries i Contemplacions* on no van acompanyades del *Llibre de Gamaliel* ni del *Llibre del Bisbe de Jaén*, jo no dubto que Pérez Bayer no hauria ni tan sols insinuat que podien tenir el mateix autor. De fet, però, l'única cosa que ell indicà és que li semblava que podien tenir un mateix autor, "quasi ab eodem auctore profecta".

Aquesta indicació de Pérez Bayer, però, bastà perquè alguns interessats per sant Pere Pasqual es fessin treure còpia d'aquest manuscrit de la Biblioteca Vaticana i, sense més examen de la base objectiva que la hipòtesi podia tenir, les adjudiquessin al pretès sant mercedari. Així, Joaquim Llorenç Villanueva menciona incidentalment el *Llibre de Gamaliel* i s'hi refereix com a obra escrita per sant Pere Pasqual;⁽⁹⁾ el seu germà Jaume Villanueva, però, quan a la biblioteca dels carmelites descalços de Barcelona va trobar l'actual manuscrit número 559 de la Biblioteca Universitària, on hi ha copiades les *Històries i Contempla-*

(8) Nicolás Antonio, *Biblioteca Hispana Vetus*, Madrid 1788, vol. II, pàg. 100.

(9) Joaquín-Lorenzo Villanueva, *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares*, València 1791, pàg. 7.

cions sense cap relació amb el bisbe de Jaén, expressà espontàniament que “tampoco es fácil creer que sean del mismo santo obispo los tratados que se le atribuyen comúnmente y se hallan aquí”.⁽¹⁰⁾ De la mateixa manera, o amb la mateixa prudència, Amador de los Ríos tampoc no veia gaire clar que se li poguessin atribuir⁽¹¹⁾.

El P. Valenzuela, però, en tingué prou de saber que a la Biblioteca Vaticana hi havia un manuscrit on el *Llibre del Bisbe de Jaén* anava seguit de les *Històries i Contemplacions* i del *Llibre de Gamaliel*, per atribuir-les totes al suposat sant mercedari i engruixir, d'aquesta manera, les seves obres completes. Naturalment, no al·ludí gens als dubtes de Jaume Villanueva, i prengué les afirmacions de Joaquim Llorenç i de Pérez Bayer, aquesta, com hem vist, prou matisada, com autoritats apodíctiques.

Convé que remarquem, però, que el P. Valenzuela diu que totes aquestes obres —el *Llibre del Bisbe de Jaén*, el *Llibre de Gamaliel* i les *Històries i Contemplacions*— es troben juntes a dos manuscrits del segle XV: el de la Biblioteca Vaticana, cosa que és certa, i el de l'Escorial, signatura L.II.12, cosa que és un error descomunal del P. Valenzuela i el desacredita absolutament com a filòleg; perquè el *Llibre de Gamaliel* i les *Històries i Contemplacions* que es troben, certament, al manuscrit de l'Escorial, són còpia del mateix manuscrit de la Vaticana i estan escrits amb lletra del segle XVIII i sobre paper del segle XVIII, com es pot comprovar fàcilment observant la filigrana, on es llegeix la marca ROMEU que correspon a una família de fabricants de paper de Capellades, activa durant el darrer terç del segle XVIII.

En resum, doncs, hem de dir que, certament, el *Llibre de Gamaliel* i les *Històries i Contemplacions* es troben plegades amb el *Llibre del Bisbe de Jaén* en un manuscrit del segle XV (el número 2056 del fons Reginense llatí de la Biblioteca Vaticana); i, d'altra banda, cosa que el P. Valenzuela ignorà, és també cert que el *Llibre del Bisbe de Jaén* i les *Històries i Contemplacions*, sense el *Llibre de Gamaliel*, es troben juntes en un altre manuscrit del segle XV (el núm. 149 del fons Rediano de la Biblioteca Laurenziana de Florència). Però com que cap dels deu restants manuscrits del *Llibre del Bisbe de Jaén*, també del segle XV, no van acompanyats de les *Històries i Contemplacions* ni del *Llibre de Gamaliel*, ni els altres tres manuscrits de les *Històries i Contemplacions* no diuen cap relació amb el bisbe de Jaén, resulta que no hi ha cap motiu objectiu per pensar que aquestes tres obres poden tenir el mateix autor.

Impressions subjectives a part, doncs, el *Llibre de Gamaliel* i les *Històries i Contemplacions*, igual que *La Destrucció de Jerusalem* que hem analitzat abans, s'han de considerar com a rigorosament anònimes, tal com es presenten.

El P. Valenzuela, per tal de fer més creïble el seu intent, va posar al capdavant de les *Històries i Contemplacions* que ell editava una falsa rúbrica, en llençatge i ortografia arcaïtzants, que diu: “Libre de sanct Pere Paschal bisbe de

(10) Jaime Villanueva, *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. 18, Madrid 1851, pág. 214-223.

(11) José Amador de los Ríos, *Historia crítica de la literatura española*, tomo IV, Madrid 1863, pág. 77.

Jaén e màrtir gloriós, de l'orde de sancta Maria de la Mercè, remsó de cautiús, que conté nou istòries religioses o contemplacions''. Aquesta rùbrica no consta a cap manuscrit autèntic i fou inventada perquè semblés que ja constava des d'antic que aquestes narracions tenien sant Pere Pasqual com a autor. Parlant en termes filològics, i dient-ho amb tot el respecte, aquest procediment detestable del P. Valenzuela té un nom precís: impostura.

Un cop descartades les narracions que han estat atribuïdes a sant Pere Pasqual sense cap motiu digne d'ésser pres en consideració —amb la qual cosa, si no es fa un miracle molt especial, aquestes narracions quedaran per sempre anònimes—, passem a l'examen de les raons que pot haver-hi per atribuir les dues primeres que hem enllistat a sant Pere Pasqual, valencià, mercedari, bisbe de Jaén i màrtir.

La primera obra, el *Llibre del Bisbe de Jaén*, avui la podem llegir en onze manuscrits del segle XV i en una edició incunable. Els manuscrits estan repartits: tres a Barcelona, dos a París, i un a Madrid, a l'Escorial, a Tarragona, a Florència, a Roma i a Carpentràs. Dono fe que aquests onze manuscrits existeixen perquè els he tingut tots a les meves mans.

Posats aproximadament per ordre cronològic d'escriptura són els següents:

- núm. 164 de la Biblioteca de Catalunya;
- núm. 469 de la Biblioteca de Catalunya;
- esp. 48 de la Biblioteca Nacional de París;
- núm. 951 de la Biblioteca Inguimbentina de Carpentràs;
- núm. 470 de la Biblioteca de Catalunya (molt incomplet);
- núm. 11522 de la Biblioteca Nacional de Madrid;
- llatí 2056 del fons Reginense de la Biblioteca Vaticana de Roma;
- núm. 149 del fons Rediano de la Biblioteca Laurenziana de Florència;
- L.II.12 de l'Escorial;
- núm. 86 de l'Arxiu Històric Arxiepiscopal de Tarragona;
- esp. 246 de la Biblioteca Nacional de París;

i l'incunable de 1492, del qual hi ha un exemplar a la Biblioteca Nacional de Madrid, un altre a Philadelphia (U.S.A.), i un de mutilat a la Biblioteca Britànica de Londres.

No he pogut consultar, desaparegut des de l'any 1936, el manuscrit núm. III de l'Arxiu del Palau-Requesens de Barcelona, descrit pel P. Casanovas a principi del nostre segle. Tampoc no he pogut consultar un exemplar que un amic meu ha vist fa poques setmanes en una biblioteca particular; ignoro si el podem identificar amb un manuscrit que a principi del segle XVII estava al convent de carmelites de Granada i desaparegué poc després sense deixar rastre. (Per a una eventual edició crítica del *Llibre del Bisbe de Jaén*, caldrà encara tenir en compte la versió llenguadociana que es troba al manuscrit llatí 3621 de la Biblioteca

Nacional de París, i la versió napolitana conservada en dos manuscrits: l'un al convent de teatins de san Andrea della Valle de Roma, i l'altre editat en facsimil per Mario Ruffini l'any 1959).

Aquesta primera obra de què ara parlem, el *Llibre del Bisbe de Jaén*, és un autèntic catecisme estructurat a base de preguntes i respostes sobre diversos punts de la doctrina cristiana, la majoria marcant distàncies respecte de la religió jueva, amb referències contínues a l'Antic Testament. Hi ha al principi un pròleg escrit en primera persona per un bisbe de Jaén sense nom propi, estant pres en poder del rei de Granada, que diu que ha redactat l'obra per a informació dels cristians captius.

Sembla fora de dubte que el seu autor no li donà títol: ni als manuscrits més antics ni a la majoria no hi ha títol concret, i els exemplars que li'n donen un no és uniforme ni té garanties d'ésser original. No val la pena que ens entretinguem ara en aquesta qüestió particular. El títol de *Biblia Parva* amb què el designen els bibliògrafs moderns li fou donat l'any 1676 quan els mercedaris n'editaren una traducció llatina; el qual títol és la traducció de *Biblia Pequeña*, que al seu torn és la traducció castellana del títol que portava el manuscrit dels carmelites de Granada avui, com he dit, desaparegut; el qual manuscrit, si realment duia el títol estrafolari de *Biblia Petita* (?), seria l'únic a fer-ho. El títol més comú, purament descriptiu, és el que jo faig servir: *Llibre del Bisbe de Jaén*.

La segona obra enllistada, la *Disputa del Bisbe de Jaén contra los jueus*, la tenim en un sol manuscrit, també del segle XV, que és el número 75 de la Biblioteca Universitària de Barcelona.

Es presenta com una llarga disputa tinguda per un bisbe de Jaén, tampoc no anomenat, amb dos savis jueus de Granada, posteriorment posada en escrit per ell mateix, per a informació dels cristians captius. El pròleg d'aquesta disputa és similar al pròleg de l'anterior, començant fins i tot amb les mateixes paraules: "Com yo religiós e bisbe, per la gràcia de Déu de la ciutat de Jaén del regne de Castella, e ací no anomenat, com per ma ventura fos pres en poder del rey de Granada, e vehent yo molts dels christians etc". Les qüestions disputades amb els jueus són en gran part els mateixos punts doctrinals tractats al catecisme, de vegades fins i tot amb el mateix ordre. El títol explícit i complet que porta aquesta segona obra és el de *Disputa del Bisbe de Jaén contra los jueus sobre la fe catòlica*.

La similitud, per no dir identitat, de la matèria tractada a totes dues obres, obliga a plantejar la qüestió filològica de la possible dependència de l'una respecte de l'altra. Podria ser molt bé que només la *Disputa* fos autèntica, i que el catecisme fos una reelaboració de la matèria allí tractada posant-la en forma de preguntes i respostes; o bé al revés, que el catecisme original, estructurat a base de preguntes i respostes, hagués estat reelaborat posteriorment donant-li

ara una forma de disputa oral. Fins i tot no és impossible que un mateix autor compongués paral·lelament i simultàniament la *Disputa* i el catecisme.

Aquesta qüestió filològica, però, no es podrà aclarir, o almenys intentar d'aclarir, fins que no tinguem una edició crítica de totes dues obres, així com dels precedents de disputes judeo-cristianes escrites en català, i, com a mínim, una llista dels passatges bíblics adduïts a cadascuna. Malauradament, avui encara no tenim res de tot això. El P. Valenzuela decidí pel seu compte, amb arguments no gens convincents, que únicament la *Disputa* era autèntica i original de sant Pere Pasqual, i que el catecisme havia estat reelaborat pocs anys després, precisament per un frare mercedari, partint del text de la *Disputa* i d'altres obres autèntiques, avui perdudes, del suposat sant màrtir. Amb uns criteris filològicament inacceptables, el P. Valenzuela no va voler imprimir el text del *Llibre del Bisbe de Jaén*, i només imprimí la *Disputa*, però hi intercalà, allà on li paregué millor, paràgrafs i capítols sencers del *Llibre del Bisbe de Jaén* que no es troben a la *Disputa*, perquè, segons ell, com ja he dit, l'anònim mercedari compilador del catecisme havia usat exclusivament fragments autèntics de sant Pere Pasqual.

No entraré ara a discutir aquesta problemàtica. De fet, la qüestió que ens hem proposat aclarir és la validesa de l'atribució d'obres en llengua catalana a sant Pere Pasqual, valencià, mercedari, bisbe de Jaén i màrtir: tant el *Llibre del Bisbe de Jaén* com la *Disputa* es presenten escrits en primera persona per un bisbe de Jaén estant pres en poder del rei de Granada. Tant l'un com l'altre han estat atribuïts al suposat sant Pere Pasqual i continuen atribuïts a ell mateix a totes les bibliografies i repertoris. Per al nostre objecte d'ara, doncs, la qüestió de si una de les dues obres depèn de l'altra i no és ben bé autèntica, és secundària. El que ara examinem no és el contingut doctrinal o redaccional de les dues obres sinó la identitat d'aquest bisbe de Jaén que escriu en primera persona i es presenta com a autor de totes dues obres. ¿Quin fonament hi ha per identificar aquest bisbe de Jaén amb sant Pere Pasqual, valencià, mercedari i màrtir? Aquesta és la nostra qüestió d'ara.

Passem, doncs, a l'examen crític de la nostra qüestió, i anem a la base primera i inel·ludible de totes les qüestions filològiques medievals: què diuen els manuscrits.

Examinats un per un tots els manuscrits amb obres catalanes del suposat sant Pere Pasqual, no en trobem cap que expressi el nom propi del bisbe de Jaén que es presenta com a autor. En alguns exemplars, com el de l'Escorial, el de la Biblioteca Nacional de Madrid i d'altres, una mà del segle XVII o XVIII hi ha escrit al principi: "Obra de sant Pere Pasqual" o una expressió similar; però aquestes anotacions no tenen cap valor o, més ben dit, no tenen més valor que el que pot proporcionar la comprovació de la seva veracitat, cosa que és precisament el que ara examinem.

Deixem constància, doncs, que la seguretat que mostren els bibliògrafs mo-

derns atribuïnt a sant Pere Pasqual les obres en llengua catalana escrites per un bisbe de Jaén no reposa sobre cap manuscrit autèntic.

El contrast realment és intrigant: quan consultes els manuscrits, no en trobes cap, d'entre la dotzena llarga que contenen obres catalanes del bisbe de Jaén, que n'indiqui el nom propi, ni tan sols el prenom; i quan consultes els bibliògrafs moderns, et donen per segur que el bisbe autor es deia Pere Pasqual, era valencià i mercedari, i l'any 1300 morí màrtir a Granada. Insisteixo: no hi ha cap manuscrit català que insinuï gens que el bisbe de Jaén autor de les obres que ara examinem tenia un nom propi determinat, ni que pertanyia a l'orde mercedari, ni que era natural de València.

Diguem també, d'altra banda, que els manuscrits no donen tampoc cap indici que permeti suposar que aquestes obres foren escrites a final del segle XIII. Tots els manuscrits conservats són del segle XV, i de bastant entrat el segle XV. Després d'haver-los examinat, em veig amb cor d'assegurar que no n'hi ha cap que es pugui datar dins les dues primeres dècades del segle XV. D'acord amb el que pot donar de si la ciència paleogràfica, avui per avui gairebé empírica, jo no dubto a assegurar que tots els manuscrits catalans del bisbe de Jaén que jo he examinat són posteriors a 1430. I el seu llenguatge correspon ben bé a aquesta època, sense cap arcaïsmes flagrant. Aquesta era també l'opinió del professor Manuel Sanchis: "No se puede afirmar que el valenciano del siglo XIII fuera como el del siglo XV en el qual están vertidas las obras de san Pedro Pascual"⁽¹²⁾

Temo fer-me pesat amb la meua insistència, però davant les confusions que s'han sembrat entorn d'aquesta qüestió, convé que partim de dades bàsiques segures: tots els manuscrits catalans de les obres del bisbe de Jaén són de ben entrat el segle XV, i no donen gens de peu a conjeturar quin era el nom propi d'aquest bisbe, ni que podia tenir la condició de frare mercedari, ni, de cap manera, que hagués viscut un segle i mig abans. ¿D'on han tret, doncs, els bibliògrafs moderns, la seguretat que l'autor és Pere Pasqual, valencià, mercedari i màrtir l'any 1300?

Aviat ho veurem; però abans convé que fem recurs a una altra font d'informació bibliogràfica molt segura, que són els inventaris de biblioteques particulars medievals. Ja és sabut que la nostra àrea lingüística és particularment rica en inventaris notariaus de biblioteques i en dades sobre transaccions de llibres. Jo personalment n'he consultat bastants dotzenes, d'aquests inventaris, i en vista al treball que ara exposo he anat traient fitxa de totes les mencions de llibres del bisbe de Jaén que anava trobant. Naturalment, no pretenc haver consultat tots els inventaris existents, però sí que puc assegurar que en aquest moment són disset les fitxes que tinc amb mencions de llibres del bisbe de Jaén trobades en inventaris de biblioteques anteriors a l'any 1492, data de la primera i única

(12) *Homenajes de las entidades culturales de Valencia a San Pedro Pascual en el III centenario de su canonización*, València 1973, pàg. 16.

impressió arcaica. Doncs bé: cap menció del bisbe de Jaén no en diu el seu nom propi i la menció més antiga és de 1437⁽¹³⁾.

No podem donar un valor de prova apodíctica a les dades extretes dels inventaris de llibres, però no vull deixar de fer observar la coincidència notable entre el fet que no hi hagi cap manuscrit del bisbe de Jaén actualment conservat que sigui anterior a 1430, i que la primera menció de l'existència d'una obra d'aquest bisbe en una biblioteca particular sigui precisament de 1437.

Però deixem aparcada de moment aquesta qüestió, i tornem a enfilars la nostra recerca. ¿D'on han tret els bibliògrafs moderns que el bisbe de Jaén autor de les nostres obres morí l'any 1300, era valencià i mercedari i es deia Pere Pasqual?

Descartat, com hem vist, que pel cantó de la filologia puguem trobar la confirmació de l'atribució de les obres catalanes del bisbe de Jaén al suposat sant Pere Pasqual del segle XIII, aquesta confirmació només podrà venir pel cantó de la història, dels documents històrics. Adrecem-nos, doncs, als treballs històrics. I en primer lloc als historiadors mercedaris, perquè són ells els principals patrocinadors de tot el que es relaciona amb el nostre suposat sant.

Com que les seves biografies afirmen que el rei Jaume I el nomenà canonge de la Seu de València i li confià l'educació de l'infant Sanç, futur arquebisbe de Toledo, sembla que podrem trobar informació segura sobre el que ara cerquem en un llarg treball del P. Faustino Gazulla, publicat l'any 1909.

Llegiu, si us plau, aquest treball fet amb el rigor propi de la historiografia moderna, i veureu com les nostres esperances es frustren totalment: no hi ha ni una sola menció ni al·lusió a la qüestió que ara ens ocupa, com si l'autor, mercedari, hagués sofert una amnèsia⁽¹⁴⁾.

Intrigats, prosequim la nostra recerca adreçant-nos ara al treball d'un coetani nostre, de qui ens consta que tenia molt present la figura de sant Pere Pasqual perquè fou ell, precisament, el secretari i l'ànima de la comissió que organitzà els actes celebrats a València, ara fa quinze anys, per commemorar el tercer centenari de la seva pretesa canonització. Em refereixo al P. Joaquín Millán. Dedicà la seva tesina de llicenciatura en història a fra Pere d'Amer, mestre de l'orde entre els anys 1270 i 1301, és a dir, uns anys que s'escauen ser exactament els trenta darrers del suposat sant, incloent el seu pretès martiri a Granada. En aquest treball universitari, tampoc no hi ha transcrit, citat ni mencionat cap document que al·ludeixi al bisbe de Jaén. Només al final de tot, resumint pel seu compte els trenta anys de vida mercedària que ha estudiat, el P. Millán expressa que "vivieron en la orden personajes tan significativos como san Pedro Pascual"; però és ben cert que ell no ha pogut presentar cap document mercedari coetani que parli del sant⁽¹⁵⁾.

¿Què passa amb aquest sant mercedari que els seus germans d'hàbit ens el

(13) La menció figura en l'inventari incomplet publicat per Josep M^o Madurell i Marimon, *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474). Contribució al seu estudi*, Barcelona 1974, pàg. 61-62.

(14) Faustino D. Gazulla, *Don Jaime I de Aragón y la Orden de Nuestra Señora de la Merced*, "Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, dedicat al rey en Jaume I y a la seua època", Primera Part, Barcelona 1909, pàg. 327-388. Tampoc no en fa cap menció a *La Orden de Nuestra Señora de la Merced. Estudios histórico-críticos (1218-1317)*, Tomo I, Barcelona 1934.

(15) Joaquín Millán Rubio, *Fray Pedro de Amer, maestro de la Merced (1271-1301). Treinta años de historia mercedaria*, "Estudios" 29, Madrid 1973, pàg. 207-267. Tampa no menciona documents *Eliseo Turón del Pie, La orden de la Merced desde 1218 a 1330. Hacia una síntesis histórica de la redención de cautivos*, "Estudios" 26, Madrid 1970, pàg. 397-436.

deixen indocumentat? ¿Deu ser, potser, que només és conegut per tradició dins l'orde? Vejam què en diuen els primitius historiadors.

Prenguem la *Breve historia* de fra Felip de Guimerà, publicada a València l'any 1591. Res. No hi ha res de cap bisbe de Jaén ni de cap Pere Pasqual valencià⁽¹⁶⁾.

Altament intrigats, decidits a no abandonar la recerca, admetem la hipòtesi, molt improbable i gairebé impossible, d'un lapsus o d'una llacuna informativa per part de fra Guimerà. Examinem una altra història antiga, la de fra Alonso Remón, publicada a Madrid l'any 1618. Tampoc no hi ha res; ni cap menció del bisbe de Jaén ni cap autor Pere Pasqual.⁽¹⁷⁾ Prenguem una tercera història general, la de fra Bernardo de Vargas, publicada a Palerm l'any 1619. Res. Tampoc no hi ha res del personatge que ara cerquem⁽¹⁸⁾. Com que encara ens queda un bri d'esperança, que segons dita popular és la darrera cosa que es perd en aquest món, ens adrecem finalment a una obra manuscrita del mercedari fra Pedro de San Cecilio —retingueu, si us plau, el nom: fra Pedro de San Cecilio, perquè tornarà a sortir—, datada l'any 1618, i dedicada a fer el catàleg de tots els mercedaris que tenien obra escrita, agrupant-los i repetint-los sota diversos conceptes: escriptors que foren generals de l'orde; escriptors de santa vida; escriptors amb dignitats eclesiàstiques; escriptors relacionats amb monarques com a confessors, consellers o preceptors etc., amb llistes alfabètiques de noms, de matèries sobre què han escrit, etc. Decepció final: res de res. No hi ha cap valencià del segle XIII, ni cap Pere, ni cap Pasqual, ni cap bisbe de Jaén, ni cap escriptor en català ni en llemosí⁽¹⁹⁾.

Queda ben clar i comprovat, doncs, que els primitius historiadors mercedaris, fins a 1619, no saben res de l'existència d'un bisbe de Jaén valencià i escriptor que pertangués al seu orde; i, d'altra banda, ja hem vist també que els historiadors mercedaris moderns no poden presentar-ne cap document coetani.

Aquesta situació tan anòmala i sospitosa, em plau de fer constar que no sóc pas jo el primer a descobrir-la. El P. Rafael de San Juan, trinitari, en una obra escrita l'any 1686, ja havia afirmat taxativament, referint-se a sant Pere Pasqual: "Yo no he podido descubrir, de su tiempo ni del siglo siguiente, escritor alguno que escribiese su vida ni le mencionase; ni los autores que escriben su vida, que todos son modernos, expresan el fundamento con que hablan; siendo así que los escritores modernos que refieren historias antiguas en tanto merecen crédito en lo que escriben en quanto es digno de fe el fundamento que le expresa"⁽²⁰⁾.

Així, doncs, si la figura del bisbe mercedari, valencià i autor, no té tradició antiga ni està avalada per cap document coetani, s'imposa la conclusió indefugible que aquest personatge ha estat inventat.

El seu inventor ens serà fàcil de descobrir mirant només qui fou el primer mercedari que —ara ja ho sabem— sense documents i sense tradició dins l'orde,

(16) Felipe de Guimerán, *Breve historia de la Orden de Ntra. Sra. de la Merced de Redención de Cautivos Christianos, y de algunos santos y personas illustres della*, València 1591.

(17) Alonso Remón, *Historia General de la Orden de Ntra. Sra. de la Merced, Redención de Cautivos*, Tomo-I, Madrid 1618.

(18) Bernardo de Vargas, *Chronica Sacri et Militaris Ordinis B. Mariae de Mercedes Redemptio-nis Captivorum*, Palerm 1619.

(19) *De scriptoribus ecclesiasticis nonnullisque aliis viris illustribus Sacri Ordinis Redemptio-nis Divae Mariae de Mercede liber unus, authore fratre Petro Caecilio granatensi*, Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 12394. L'aprovació de l'orde i l'imprimatur que hi ha al final estan datats el 23 d'abril de 1618. Estevan de Corbera, en la seva *Vida i echos maravillosos de Doña María de Cervellón, llamada María Socós*, Barcelona 1629, fa un repàs de tots els personatges mercedaris insignes i demostra no tenir encara cap notícia del bisbe de Jaén màrtir.

(20) Fray Raphael de San Juan, *De la redención de cautivos, sagrado instituto del Orden de la Ssma. Trinidad. De su antigüedad, calidad y privilegios que tiene y de las contradicciones que ha tenido*, Madrid 1686, pàg. 264. L'ús de documents falsificats en la causa de canonització del beat Pere Pasqual es troba també afirmat en una obra tan seriosa i solvent com la de Hippolytus Delehaye et alii, *Pronyleum ad Acta Sanctorum decembris. Martyrologium Romanum*, Bruxelles 1940, pàg. 569.

ens descriu la figura de sant Pere Pasqual tal com la presenten encara avui les biografies.

La primera biografia del suposat sant mercedari aparegué en un fulletó publicat a Granada l'any 1629: *Historia de la vida y martirio de don fray Pedro de Valencia, obispo de Jaén, de la orden de Ntra. Sra. de la Merced, redempción de cautivos*. El seu autor, ves per on, és fra Pedro de San Cecilio, aquell mateix mercedari catalogador d'escriptors del seu orde, que onze anys abans encara no sabia res del seu futur invent.

(21) La carta-proemi es troba reproduïda per **Gabriel Téllez**, *Historia general de la Orden de Ntra. Sra. de las Mercedes*, vol. II, Madrid 1974, pàg. 616-619. Al primer volum, pàg. 177-184, hi ha un dels primers reflexos de la novella invenció. Una altra primeríssima notícia es troba a l'obra de **Francisco Vermúdez de Pedraza**, *Historia eclesiástica, principios y progresos de la ciudad y religión católica de Granada, corona de su poderoso reyno y excelencias de su corona*, Granada 1638, fol. 117-119, l'aprovació i censura de la qual és del mateix fra Pedro de San Cecilio. La cadena de falsificacions per "demostrar" l'antiguitat del culte tributat al sant bisbe mercedari ja estava engegada quan el **P. Marcos Salmerón** publica a València, l'any 1646, els seus *Recuerdos históricos y políticos de los servicios que los generales y varones ilustres de la Religión de nuestra señora de la Merced, Redención de Cautivos, han hecho a los reyes de España, en los dos Mundos, desde su gloriosa fundación*, pàg. 131-144. Els invents i falsificacions, encara que bastant complicats, i molt ben dissimulats, no són difícils de descobrir quan s'analitzen amb visió crítica les pàgines que dedica a "Don Pedro el Màrtir". **Martín de Ximena Jurado**, *Catálogo de los obispos de las iglesias catedrales de la diócesis de Jaén, y Anales Eclesiásticos desde obispado*, Madrid 1654, pàg. 238-320.

(22) **Gonzalo Argote de Molina**, *Nobleza del Andalucía*, Sevilla 1588, fol. 179-180.

Que es tractava d'una novetat, ens ho diu expressament el llicenciat Miquel Joan de Vimbodí, valencià, secretari de l'arquebisbe de Granada, que en una nota proemial impresa al capdavant de la mateixa biografia es congratulava "por ver de nuevo ilustrado el reyno en que nació con un santo mártir de que hasta hoy no se ha tenido noticia"⁽²¹⁾.

Naturalment, la figura no era inventada en tots els seus elements, perquè no hauria estat admesa amb la facilitat amb què ho fou. Fra Pedro de San Cecilio va tenir l'habilitat suficient per conjuminar dades anteriors tingudes per segures i, amb petites veritats parcials, construir una gran mentida.

L'invent partia, en primer lloc, d'una base material i palpable. Quaranta anys abans, en unes obres fetes a l'hort del convent de carmelites de Granada, fou trobada una sepultura amb uns vestits i una mena de creu pectoral que fou interpretada, sense cap dubte, com a pertanyents al cadàver d'un bisbe. I com que el cadàver o esquelet, que es donava per segur que era d'un bisbe, fou trobat sense cap, tothom es va convèncer que es tractava de les relíquies d'un bisbe màrtir degollat a Granada en temps dels moros.

La identitat d'aquest suposat bisbe màrtir, i com a tal immediatament cano-nitzable, no fou gaire difícil d'establir. Gonzalo Argote de Molina, en la seva famosa *Nobleza del Andalucía*, publicada a Sevilla l'any 1588, en arribar, segons l'estil dels annalistes, a les darreres dècades del segle XIII, donava la següent informació: "En este tiempo florecía en sanctidad y letras don Pedro, obispo de Jaén, el qual fue captivo de los moros en una entrada, y estando en Granada, de la renta que le imbiavan de su obispado para su rescate, libertava los christianos niños i embiávalos a su obispado y él quedávase en prisión; y predicava y confortava los christianos captivos, y sustentávalos e animávalos en la santa Fee cathólica; en defensa de la qual hizo un libro cuyo prólogo dize así: «En el nombre de Dios que nos fizo e nos redimió..., etc», que és la *Impugnación de la Secta de Mahoma*, en castellà, datat l'any 1300⁽²²⁾.

Ja tenim, doncs, la figura formada en els seus punts essencials: un bisbe de Jaén, amb fama de vida santa, escriptor en castellà i màrtir a Granada cap a 1300.

Però com que el que pretenia fra Pedro de San Cecilio no era un sant més sinó un sant que fos precisament mercedari, calgué cercar una base creïble a aquesta circumstància particular.

També la trobà sense gaire d'esforç. Les històries locals de Toledo i les històries generals de l'orde mercedari reportaven la notícia —absolutament falsa—, que el convent de mercedaris de Toledo havia estat fundat cap a 1260 per un bisbe mercedari anomenat Don Pedro de Valencia. ¿Qui podia desmentir que el bisbe don Pedro de Valencia, fundador del convent de Toledo, no era el mateix don Pedro bisbe de Jaén pres pel rei de Granada i mort degollat? La tradició local de Jaén, avalada per Argote de Molina, deia que el bisbe pres a Granada destinava els diners que s'enviaven per al seu rescat a redimir infants captius. ¿No era ben clar que el sant bisbe practicava heroicament la finalitat específica de l'orde religiós a què pertanyia, que era redimir captius?

Amb tot, faltava encara una prova concloent de la condició específicament mercedària d'aquest bisbe don Pedro, perquè els trinitaris també es dedicaven, de tant en tant, a redimir captius. No hi hagué més remei, doncs, que cercar un personatge mercedari del segle XIII, plenament històric, que es digués Pere, i identificar-lo amb el bisbe Pedro de Valencia.

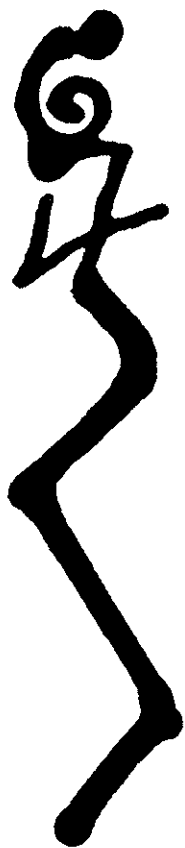
Repassant la crònica del P. Zumel que corria impresa amb les constitucions, fra Pedro de San Cecilio trobà la notícia que el mateix dia de la fundació de l'orde, sant Pere Nolasc havia investit l'hàbit a diversos companys seus, entre els quals n'hi havia un que es deia Pere, Pere Pasqual.

Ja està. Segons el frare inventor, el Pere Pasqual company de sant Pere Nolasc era el mateix don Pedro de Valencia fundador del convent de Toledo i el mateix don Pedro, bisbe de Jaén, mort màrtir a Granada. Passant pel damunt de tota versemblança, fra Pedro de San Cecilio no dubtà a assegurar, per mantenir la seva ficció, que el sant bisbe màrtir a Granada tenia un nom doble: Pere de València i Pere Pasqual, o, més ben dit, que el seu nom complet era Pere Pasqual de València, natural de València, ja bisbe quan fundà el convent de mercedaris de Toledo, i bisbe de Jaén quan fou pres pel rei de Granada.

Aquest és tot el fonament històric —fals, evidentment— de la suposada valencianitat del famós bisbe de Jaén. No hi ha cap més argument per sostenir la valencianitat del bisbe de Jaén mort a Granada l'any 1300 que aquest: la seva arbitrària identificació amb un inexistent bisbe mercedari don Pedro de Valencia, pretès fundador del convent de Toledo, ulteriorment identificat, també arbitràriament, amb un company de sant Pere Nolasc que es deia Pere Pasqual.

Les quals identificacions, a més d'arbitràries, són impossibles; perquè l'autèntic bisbe de Jaén mort a Granada l'any 1300 en realitat fou consagrat a Roma el febrer de 1296, i no tingué temps material de fundar cap convent a Toledo perquè al cap de vint mesos ja estava pres en poder del rei de Granada; i, d'altra banda, el Pere Pasqual company de sant Pere Nolasc ja havia de tenir cent anys si morí a Granada el 1300.

Passo per alt tots els altres detalls biogràfics inventats per fra Pedro de San Cecilio i els nombrosos incidents del procés incoat a Jaén per a la constància

del pretès culte immemorial, i tornaré novament a la nostra qüestió principal, que és l'examen de la validesa de l'atribució a aquest personatge inventat —valgui la paradoxa— de les obres en llengua catalana del bisbe de Jaén.

L'atribució del nostre *Llibre del Bisbe de Jaén* a sant Pere Pasqual data del mateix any 1629, amb la invenció del personatge. Fra Pedro de San Cecilio, granadí, tingué accés al manuscrit de la *Historia Eclesiástica de Granada*, obra escrita per Justino Antolínez de Burgos l'any 1611, essent abat del Sacromonte, on diu textualment que "he visto en la librería del convento de los descalços carmelitas un libro antiquísimo escrito de mano, en lengua lemosina, y dize el prólogo estas palabras: «Prólogo. Como yo religioso obispo por la gracia de Dios de la ciudad de Jaén así nombrada, del reyno de Castilla, etc.» El libro se intitula *Biblia Pequeña* y están a modo de diálogos los misterios de nuestra fe"⁽²³⁾. Com es veu, era un exemplar manuscrit del nostre catecisme, sense expressar el nom del bisbe autor.

Per a l'autor de la invenció i per a tots els seus seguidors, no hi ha hagut mai cap dubte que aquesta obra és del suposat sant mercedari mort l'any 1300. I es dona la circumstància curiosa que, mentre per a alguns el fet que el llibre estigués en "lengua lemosina" és prova que el seu autor era valencià, per a d'altres el fet que el sant bisbe fos valencià és argument per atribuir-li el llibre; quan, en realitat, ni el bisbe era valencià, ni el llibre té cap característica que permeti considerar-lo com a valencià, ni hi ha motius per identificar l'autor del llibre amb el bisbe de Jaén mort a Granada l'any 1300.

El manuscrit vist per Antolínez a la biblioteca dels carmelites desaparegué aleshores mateix i fins avui encara no ha estat trobat. Quan l'any 1645 s'instruí el procés canònic per a la constància del culte immemorial del suposat sant mercedari, es pogué treure còpia de les obres castelleses del bisbe de Jaén que hi havia (i encara hi ha) a l'Escorial, aquelles de què havia parlat Argote de Molina, però no es pogué dir res més sobre l'obra en "lengua lemosina", identificada arbitràriament com a valenciana, perquè no se'n pogué trobar cap còpia enlloc. Tot el que se'n sabia era la descripció feta per Justino Antolínez de l'exemplar que ell havia vist, que no feia menció del nom propi del bisbe.

Passaren els anys. El culte a sant Pere Pasqual fou aprovat per la Santa Seu, i vet ací que aquell mateix any 1670 el P. Josep Sanchis, general de l'orde mercedari, pogué adquirir d'un canonge de València un exemplar de l'edició incunable del *Llibre del Bisbe de Jaén* que, naturalment, tampoc no mencionava el nom del bisbe autor.

Ens consta que aquest exemplar no portava nom d'autor perquè ens el descriu correctament fra Juan de la Presentación en la seva *Vida de San Pedro Pascual*, impresa a Madrid l'any 1671, amb aquestes paraules: "Este libro, sin el referido título de *Biblia Pequeña* (que és el títol del manuscrit vist per Antolínez) se imprimió en Barcelona año de 1492 (...) Tiene veinte pliegos y es como

(23) *Historia Eclesiástica de Granada*, Biblioteca Universitária de Granada, ms. Caja C-73, fol. 79-81. N'hi ha una altra còpia al ms. Caja B-32.

se sigue: (I ara descriu la portadella): "Bisbe de Jaén"; y la hoja segunda comienza absolutamente en forma de título de el modo que se sigue: "Una molt bella obra compilada per lo molt reuerent bisbe de la ciutat de Jaén stant pres en lo corral de la presó de Granada". Tiene todo este libro impresso ochenta hojas de marca etc."⁽²⁴⁾ Queda clar, doncs, que l'exemplar no feia cap al·lusió a sant Pere Pasqual; la qual cosa contrariava vivament els zeladors de les glòries mercedàries.

Però vet ací que cinc anys més tard, el 1676, a despeses del cardenal Pedro de Salazar, mercedari, i en vista a la declaració que ell pretenia de sant Pere Pasqual com a doctor de l'Església, sortia esplèndidament impresa a Madrid, dedicada al papa Climent X, una traducció llatina de totes les obres del suposat sant mercedari que aleshores es coneixien: les obres castellanés, i el nostre *Llibre del Bisbe de Jaén* segons el text de l'edició incunable. A la introducció, en descriure novament l'únic exemplar aleshores conegut, hom diu, sorprenentment, que el títol que consta a la portadella no és "Bisbe de Jaén" sinó "Obra del Reverent e Benaventurat fra Pere Pasqual, bisbe de Jaén", i que a la part inferior hi ha un "antiquíssim" escut de l'orde de la Mercè⁽²⁵⁾. Per fer creïble que l'obra del bisbe de Jaén ja constava des d'antic que era de sant Pere Pasqual, s'havia falsificat la portadella de l'exemplar incunable dibuixant, a sobre del títol original, que era "Bisbe de Jaén", unes lletres gòtiques que diuen "Obra del B. e R.F. Pere Pasc", i imprimint a sota un escut de la Mercè; tot això, amb la connivència del cardenal Salazar i de fra Josep Sanchis, aleshores bisbe de Sogorb.

El responsable directe que els actuals repertoris d'incunables atribueixin equivocadament el *Llibre del Bisbe de Jaén* a sant Pere Pasqual és un mercedari impostor que vers l'any 1675 falsificà la portadella d'un exemplar⁽²⁶⁾.

* * *

Per al cas, ben poc probable, que el director d'una nova enciclopèdia catalana o valenciana, m'encarregui la redacció de l'article "Pere Pasqual", ja el tinc a punt; i amb la lectura d'aquest curt article d'enciclopèdia futura resumeixo i acabo la meua conferència. Dirà així aquest breu article:

"**Pasqual, Pere.** Nom donat falsament a un bisbe de Jaén de nom Pere mort a Granada l'any 1300. No hi ha cap motiu per creure'l valencià ni autor del *Llibre del Bisbe de Jaén* ni de la *Disputa del Bisbe de Jaén*, que són obres del segle XV i anònimes. En un exemplar de la impressió incunable de la primera obra consta com a autor, però és una impostura dels mercedaris del segle XVII".

(24) Fr. Juan de la Presentación, *El Machabeo Evangélico, Vida del glorioso doctor san Pedro Pasqual de Valencia, religioso del sacro, real y militar orden de Ntra. Sra. de la Merced, Redención de Cautivos, Canciller mayor de Castilla, Governador del arzobispado de Toledo, Obispo de Granada, Jaén y Baeza, y mártir, con un apéndice de los religiosos de la Merced que murieron a manos de moros en Granada y otras partes de España (...)*, Madrid 1671, pág. 96-97.

(25) *Sancti Petri Paschasii martyris, giennensis episcopi, ordinis beatae Mariae de Mercede Redemptionis Captivorum opera (...)*, Madrid 1676, pág. 301.

(26) Aquest punt l'he explicat amb més detalls a *La doble falsificació de la portadella d'un incunable*. (Main 12433), "Revista de Llibreria Antiquària" 10, Barcelona, octubre 1985, pág. 5-17.

Jaume Riera i Sans